

ŞANLIURFA'DAKİ SOĞMATAR KÜLT ALANINDAN BİR ASLAN KABARTMASI TASLAĞI

DRAFT OF A LION RELIEF FROM SOĞMATAR CULT AREA IN ŞANLIURFA

ИССЛЕДОВАНИЯ БАРЕЛЬЕФА С ИЗОБРАЖЕНИЕМ ЛЬВА В КУЛЬТОВОМ МЕСТЕ СОГМАТАР В ШАНЛЫУРФЕ

Bahattin ÇELİK*-Süheyla İrem MUTLU**-Semih MUTLU***

Öz

Bu makalenin konusu, Şanlıurfa'nın merkez ilçesindeki Soğmatar kült alanında bulunan bir aslan kabartması taslağının tarihlendirilmesidir. Soğmatar kült alanında bulunan bu aslan kabartması taslağı oldukça büyük olup genellikle M.Ö. I. binde kapı aslanı tarzında yapılmış bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yüksek kabartma tekniği ile yapılmış olan aslan kabartması taslağı bazalt taşı yerine kalker taşından yapılmış olması da bölgede bulunan diğer aslan kabartmalarından farklılık göstermektedir. Soğmatar kült alanı Şanlıurfa'nın 60 km güneydoğusunda yer alan Tektek Dağları denen bir bölgenin içinde bulunur. Harran ören yerinin 40 km kuzey doğusunda yer almaktadır. Soğmatar kült alanı günümüzde Yağmurlu adında bir köy yerleşiminin içinde yer alır. Kült alanı kalker kayalıkların bulunduğu bir bölgenin içine kurulmuştur. Soğmatar kült alanının eskiden bölgedeki tek su kaynağına sahip bir yer olduğu yöre halkı tarafından söylenmektedir. Makalemizin konusunu oluşturan aslan kabartması taslağının boyutları yaklaşık 3,35m X 3,60m olup kalker taşından yapılmıştır. Soğmatar kült alanının batısında, doğuya bakan kayalık bir tepenin yamacında yer almaktadır. Aslan kabartması taslağı taş ocağının içinde yer almaktadır. Bu yazıda, aslan kabartması tam olarak detaylı yapılmamış olduğundan mevcut aslan kabartmasına taslak denilmiştir. Aslan kabartması taslağının boyutlarının büyük yapılmış oluşu ve Soğmatar kült alanında yapılan yüzey araştırmalarında M.Ö. I. bine ait seramik buluntuların ele geçmiş

*ORCID: 0000-0001-8386-0062 Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 75000-ARDAHAN. bahattincelik@ardahan.edu.tr

**ORCID: 0000-0001-7935-2890 Arş. Gör., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. suirem@gmail.com

*** ORCID: 0000-0003-2920-6275 Öğr. Gör., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 63300-ŞANLIURFA. semihmutlu@harran.edu.tr

olmasından dolayı bu aslan kabartması taslağını Erken Demir Çağı'na M.Ö. 9-7. yüzyıla tarihlendirmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Erken Demir Çağı, Şanlıurfa, Soğmatar, Kapı Aslanı, Kabartma, Taş Ocağı.

Abstract

The aim of this article is to date the relief of a lion found in the Soğmatar cult area in the central district of Şanlıurfa. The draft of this lion relief found in the cult area is quite large and is generally seen as a portal lion dated to BC 1. thousand. It differs from other drafts from the area with its high relief technique and it was made of limestone instead of basalt stone. The Soğmatar cult area is located in an area called Tektek Mountains which 60 km southeast of Şanlıurfa. It is located 40 km northeast of the Harran archaeological site. The Soğmatar cult area is now part of a village settlement called Yağmurlu. The cult area was built in a region with limestone rocks. It is said by the locals that the Soğmatar cult area was used to be the only source of water in the area. The dimensions of the draft of the lion relief, which is the subject of our article, are about 3,35m x 3,60m and it was made of limestone. It is located on the west side of the cult area on the slope of a rocky hill overlooking the east. The draft of the lion relief is found inside the quarry. In this paper, since the lion relief was not fully detailed, it is called as draft. Because of the large size of the draft of the lion relief and the ceramic finds from the Soğmatar Cult area from the BC 1. thousand, the relief should be dated to BC 9.-7.thousand.

Key Words: Early Iron Age, Şanlıurfa, Soğmatar, Portal Lion, Relief, Quarry

Аннотация

В данной работе делается попытка датирования барельефа с изображением льва, найденного в пещерном храме Согматар, расположенном в центральном районе Шанлыурфы. Обнаруженная находка представляет собой монументальный барельеф с изображением льва-стража и является произведением искусства, относящееся к 1 тысячелетию до нашей эры. Следует отметить, что барельеф с изображением льва выполнен из известняка, а не из базальтового камня, и это отличает его от других рельефов льва в этом регионе. Пещерный храм Согматар находится на юго-востоке в 60 км. от Шанлыурфы в горах Тектек. В 40 км. на северо-востоке от развалин Харани. Культовое место Согматар располагается на территории села, современное название которого, Ягмурлы. Культовый храм выдолблен из известняка, месторождение которого находится в этом регионе. По рассказам местных жителей, в древние времена Согматар являлся единственным источником воды. Объектом исследования является известняковый барельеф с изображением льва размером 3,35м. X 3,60 м. Западная часть пещерного храма находится на склоне горы. Рельеф льва находится внутри каменного карьера. Так как, что это является барельефом с изображением льва не был полностью детализирован, существующий рельеф льва нами был определен как эскиз или набросок. По данным сделанных раскопок были найдены керамические артефакты, относящиеся к 1-го веку до нашей эры, а обнаруженные большие размеры барельефа с изображением льва предположительно принадлежат IX-VII раннему железному веку.

Ключевые слова: ранний железный век, Шанлыурфа, Согматар, лев-страж, барельеф, карьер.

1. Giriş

Aslan figürü, Anadolu ve Mezopotamya’da çok sevilen bir tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. En eski aslan kabartması örnekleri Neolitik dönemde, yaklaşık M.Ö. 8500 yıllarına tarihlendirilen Göbekli Tepe’nin II. tabakasında “Aslanlı Yapı” olarak bilinen bir kült mekanının içinde, iki adet “T” şeklinde dikilitaşın üzerine yapılmışlardır (Schmidt 1998, 3-4, fig.6). Yine Neolitik döneme tarihlendirilen Çatalhöyük yerleşiminde ise ele geçen ana tanrıça heykelciklerinin birinde oturan bir ana tanrıçanın her iki yayında iki aslan figürü bulunmaktadır (Mellaart 2003, 137-142, şek. 52, res. 83). Bu pişmiş toprak heykelcik de M.Ö. 7. bine tarihlenmektedir. M.Ö. II. binin ikinci yarısında, Hitit İmparatorluk döneminde Hattuşa kentinin bir kapısında da iki aslan kabartması yer almaktadır. Ayrıca, Hattuşa’nın yakınında bulunan Yazılıkaya’da da aslan tasviri yer almaktadır.

M.Ö. I. binden itibaren Kuzey Suriye kent devletlerinde kentlerin sur kapılarında kapı aslanları olarak kullanılmaya başlanır. Aynı zamanda, saray kapılarında da kullanılırlar. Ayrıca, aslan tanrıça İştâr’ın (Inanna) sembol hayvanı olduğundan dolayı genellikle İştâr tapınaklarında da karşımıza çıkarlar. Genellikle de tanrıça İştâr’ın ayakları altında ya bir kaide şeklinde ya da kabartma şeklinde tasvir edilirler. Bu şekilde tasvir edilen aslan kabartmaları da çoğunlukla iki aslan şeklindedir. Aslan heykellerinin yer aldığı en önemli İştâr tapınağı Suriye’de bulunan Ain Dara’da yakınlarında yer alan tapınak alanıdır (Stuckey 2008, 1-8).

Soğmatar kutsal alanı (Resim 1) ve çevresi daha çok Roma dönemi buluntuları ile tanınan bir merkezdir (Albayrak 2010, 99-107; Albayrak & Mutlu 2015, 268; Albayrak 2015, 237-240; Albayrak 2016, 319-322). Tektik Dağları bölgesinde en baskın dönem Roma dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Soğmatar kutsal alanının Sin kültü ile ilgili olmasından kaynaklanmaktadır (Albayrak & Mutlu 2018, 144-133). Özellikle Roma döneminde, Soğmatar kutsal alanının antik Edessa kentine yakınlığı sebebiyle Soğmatar’da bulunan kaya mezarlarında etkileri görülmektedir (Albayrak 2017,279-285; Albayrak 2018b, 535; Albayrak 2018a, 180-184). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar gerek Soğmatar kutsal alanında gerekse Uluhan Höyük’te yapılan çalışmalar bölgede sadece Roma döneminin olmadığını Tunç çağları ve Erken Demir çağlarının da olduğunu ortaya koymuştur (Albayrak 2018b, 535-537; Albayrak & Mutlu 2015, 259-268; Albayrak 2015, 237-241).

2. Aslan Kabartması Taslağı

Soğmatar’da ele geçen aslan kabartması taslağı boyutları itibarı ile kent kapılarına ait bir kapı aslanı olabilecek tarzda yapılmıştır (Resim 2 ve Çizim 1). Kapı aslanının uzunluğu 3,35 m, yüksekliği 3,60 m, kalınlığı ise 80 cm’dir (Albayrak & Mutlu 2014, 338, Res. 5). Taş ocağı ile Soğmatar Höyük arasındaki mesafe yaklaşık 1,25 km’dir. 36°59’58.51" Kuzey ve 39°19’33.34" Doğu koordinatlarında yer almaktadır. Soğmatar’ın batısında yer alan taş ocağı masif bir kalker tepenin doğu yamacında yer alır (Albayrak & Mutlu 2014, 338). Aslan taslağı taş ocağının içinde in-situ durumda ele geçmiştir (Resim 2). Soğmatar kutsal alanında yaklaşık 20 adet taş ocağı tespit edilmiştir. Bunlardan 9 adedine Roma dönemine ait anıt mezarların yanında rastlanmıştır (Albayrak & Mutlu 2014, 338). Aslan taslağının bulunduğu taş ocağı ise diğer taş ocaklarından farklı olarak sadece bir aslan kabartma taslağını çıkartmak için açılmıştır (Resim 3 ve Resim 4).

Aslan taslağı kabartması, kabaca yontulmuş şekilde ele geçmiş olup sadece baş ve arka ayaklar ile gövde kısmı belirginleştirilmiştir (Resim 3). Aslanın ön ayakları bitişik vaziyette yapılmış olup sadece cepheden gösterilmiştir. Yan taraftan ise; yine ön ayak sadece bir ayak görünecek şekilde tasvir edilmiştir. M.Ö. 1. Binde tasvir edilen kapı aslanlarının ayakları genellikle 5 adet olarak yapılır ancak Soğmatar’da bulunan aslan taslağı kabartmasında ayak kısmının 5 adet değil de 4 adet olacak şekilde tasvir edilmiş olduğu

görülmektedir (Resim 3 ve Resim 4). Aslan kabartma taslağının ön yüzünde aslanın göğüs kısmı belirgin bir şekilde tasvir edilmiştir.

Aslan kabartma taslağının sadece bir yüzü yontulmuştur, diğer yüzünün ise kent surlarına yerleştirilmesi için kenarları düzeltilmiştir. Aslan kabartma taslağının yüksekliği uzunluğundan daha fazla olup aslanın baş kısmının daha yüksekte gibi görünmesi için bu şekilde tasvir edildiği düşünülmektedir. Duvara yerleştirilecek olan aslan kabartma taslağının kabartma bulunmayan yüzünde 5 adet taş bloğu çıkarmak için yiv bulunmaktadır. Kabartma taslağının bulunduğu taş ocağı, kare planlı olup sadece 1 tane aslan kabartma taslağı çıkarmak için açılmış olduğu anlaşılmaktadır (Resim 4).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Soğmatar'da bulunan aslan kabartma taslağı boyutları itibariyle M.Ö. 1. bin yerleşimlerinde ele geçen aslanlarla benzer özellikler taşıdığından Erken Demir Çağı'na tarihlendirilme gerekir. Soğmatar'da bulunan aslan kabartma taslağına benzer en yakın örnekler, Zincirli'de (Orthmann 1971, 68-69, taf.61d-e, 62a-e, 64e, 66a, 67a), Domuztepe'de (Orthmann 1971, taf.6d), Hama'da (Orthmann 1971, taf.7e), Karkamış'ta (Orthmann 1971, taf.36b), Malatya-Arslantepe'de (Orthmann 1971, taf.39a-c), Maraş'ta (Orthmann 1971, taf.44a-b), Sakçagözü'nde (Orthmann 1971, taf.49b, 50d, 51e) ve Sevdili'de (Orthmann 1971, taf.52a) bulunmaktadır. Buralarda ele geçmiş olan aslan kabartmalarına bakıldığında, aynı şekilde Soğmatar'daki aslan kabartma taslağında olduğu gibi aslanın ön ayakları hem cepheden hem de yandan görünümünde birbirine bitişik olarak yapılmışlardır. Ayrıca, Ain Dara'da (Orthmann 1971, taf. 1a) bulunmuş olan aslan kabartması da hem boyutları hem de ön ayak tasviri itibarı ile Soğmatar aslan kabartma taslağına benzemektedir. Suriye'de bulunan Arslan Tash (*Hudattu*) yerleşiminde de benzer kapı aslanları vardır (Thureau-Dangin 1931, 50-72). Arslan Tash yerleşiminde bulunan kapı aslanları boyut itibariyle Soğmatar'daki kapı aslanları ile benzerdir (Albenda 1988, 8, fig.14-15). Ancak Arslan Tash'daki kapı aslanlarının bazalt taşından yapılmış olmaları ve ayak tasvirlerinin 5 adet olacak şekilde belirtilmiş olmaları, bu aslan kabartmalarını Soğmatar aslan kabartma taslağından ayırmaktadır (Galter 2007, 193-196). Ayrıca, Zincirli'de, Domuztepe'de, Hama'da (Suriye), Karkamış'ta, Sakçagözü'nde, Sevdili'de, Malatya-Arslantepe'de, Maraş'ta ve Ain Dara'da (Suriye) ele geçmiş olan aslan kabartmalarının tümü yine bazalt taşından yapılmışlardır. Bu yerleşimlerde ele geçen aslanlar M.Ö. 9. yüzyıl ile 8. yüzyıl tarihleri arasına tarihlendirilmektedir.

M.Ö. 1. binde görülen kapı aslanları Soğmatar kutsal alanında da karşımıza çıkmaktadır. Soğmatar kutsal alanında ele geçen Erken Demir Çağı seramiklerinin olması ve bu kadar büyük bir kapı aslanının taslak olarak yapılmış olması, bölgede M.Ö. 1. bin başlarında Soğmatar kutsal alanının etrafının kent surları ile çevrilmek istenmesi ile ilgili bir ipucu vermektedir. Ancak Soğmatar kutsal alanında yapılan yüzey araştırmalarında kent surlarına ait herhangi bir iz rastlanmamıştır. Kaldı ki Soğmatar kutsal alanının etrafı tamamen çıplak kalker kayalıklarla kaplı olduğundan bu bölgede herhangi bir şekilde kent suru yapabilecek kerpiç toprak da bulmak mümkün değildir. Sonuç olarak, Urfa bölgesinde Asur egemenliğinin M.Ö. 7. yy'ın son çeyreğine kadar var olduğu düşünülecek olursa, Soğmatar'da bulunan aslan kabartma taslağı M.Ö. 9. yy ile M.Ö. 7. yy arasına tarihlendirilmelidir.

Kaynakça

- Albayrak, Y., (2010) *Antik Dönemde Edessa (Urfa)*. Tiydem Yayıncılık, Ankara.
 Albayrak, Y., (2015) "Soğmatar Kült Merkezi İle İlgili Yeni Öneriler." *Belgü* Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Ve Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1/2, 237-252.

- Albayrak, Y., (2016) "Edessa'da Paganizm Ve Hristiyanlık." *Karadeniz*, Sayı 32, 316-324.
- Albayrak, Y., (2017) "Şanlıurfa Kale Eteği Nekropolü Kaya Mezarları." *Karadeniz*, Sayı 36, 279-289.
- Albayrak, Y., (2018a) "Şanlıurfa'dan Loculuslu Kaya Mezarları." *Karadeniz*, Sayı 37, 179-187.
- Albayrak, Y. (2018b) "Soğmatar Nekropolü 2016 Yılı Temizlik Çalışmaları" *39. Kazı Sonuçları Toplantısı. 22-26 Mayıs 2017 Bursa*. 3. Cilt, Star Matbaacılık, Bursa, 525-544.
- Albayrak, Y. Ve S.İ. Mutlu, (2014) "Soğmatar Kutsal Alanı Ve Yakın Çevresi Yüzeysel Araştırması, 2012." *31. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 27-31 Mayıs 2013 Muğla*. 2. Cilt, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, Yayın No. 163/2, Muğla, 337-352.
- Albayrak, Y. Ve S.İ. Mutlu, (2015) "Soğmatar Kutsal Alanı Ve Yakın Çevresi Yüzeysel Araştırması, 2013." *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 02-06 Haziran 2014 Gaziantep*. 2. Cilt, Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları,, Yayın No. 168/2, Ankara, 259-278.
- Albayrak, Y. Ve S.İ. Mutlu, (2018) "Harran Ve Soğmatar'da Sin Kültürünün Varlığı." *Karadeniz*, Sayı 37, 133-144.
- Albenda, P. (1988) "The Gateway And Portal Stone Reliefs From Arslan Tash." *Bulletin Of The American Schools Of Oriental Research*, Sayı 271, 5-30.
- Galter, Von H.D. (2007) "Die Torlöwen Von Arslan Tash." *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, Sayı 97, 193-211.
- Mellaart, J. (2003) *Çatalhöyük Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, Çev. G.B. Yazıcıoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Orthmann, W. (1971) *Untersuchungen Zur Spaethethittischen Kunst*, Rudolf Habelt Verlag, Bonn.
- Schmidt, K. (1998). "Beyond Daily Bread: Evidence Of Early Neolithic Ritual From Göbekli Tepe.", *Neo-Lithics* Vol. 2/98, 1-5.
- Stuckey, J. (2008) "Shaushka And 'Ain Dara: A Goddess And Her Temple" *Matri Focus Cross-Quarterly For The Goddess Women Imbolc*, Vol. 7-2. ([Http://Www.Matrifocus.Com/Imb08/Spotlight.Htm](http://www.Matrifocus.Com/Imb08/Spotlight.Htm)).
- Thureau-Dangin, F. - A. Barrois Ve G. Dossin (1931) *Arslan Tash*, Librairie Orientaliste Geuthner, Paris.

Katkı Belirtme

Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesine, Eyyübiye Belediyesine ve Haliliye Belediyesine araştırmalarımıza yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Resim 1. Soğmatar Kült Alanının ve Höyüğünün Batıdan Görünümü (Foto. Semih Mutlu).

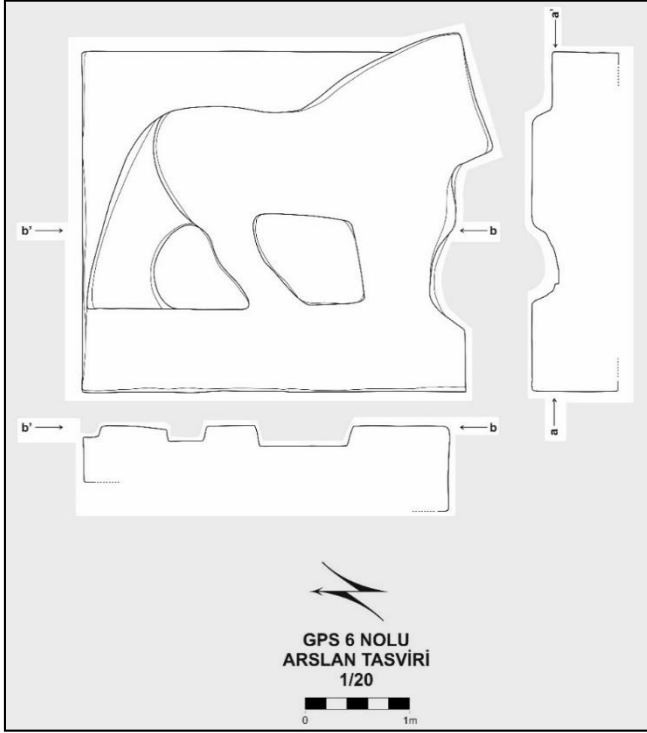
Resim 2. Taş Ocağının ve Aslan Kabartma Taslağının Doğudan Görünümü (Foto. Semih Mutlu).

Resim 3. Aslan Kabartma Taslağının Yandan Görünümü (Foto. Semih Mutlu).

Resim 4. Aslan Kabartma Taşlağının Taşocağı İçinden Görünümü (Foto. Semih Mutlu).

Çizim 1. Aslan Kabartma Taşlağının Çizimi (Çizen. Semih MUTLU).